

การพัฒนาศักยภาพชุมชนในการจัดการความขัดแย้ง
ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จังหวัดนครราชสีมา

THE PROMOTION OF COMMUNITY POTENTIAL DEVELOPMENT
IN CONFLICT RESOLUTION MANAGEMENT OF NATURAL RESOURCES
AND ENVIRONMENT, NAKHON RATCHASIMA PROVINCE

ณภัทร น้อยน้ำใส

NAPAT NOINUMSAI

มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา

NAKHON RATCHASIMA RAJABHAT UNIVERSITY

จังหวัดนครราชสีมา

NAKHON RATCHASIMA PROVINCE

รับบทความ : 16 พฤษภาคม 2564 /ปรับแก้ไข : 14 สิงหาคม 2564 /ตอบรับบทความ : 18 กันยายน 2564

Received : 16 May 2021 /Revised : 14 August 2021 /Accepted : 18 September 2021

บทคัดย่อ

การพัฒนาศักยภาพชุมชนในการจัดการความขัดแย้งด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จังหวัดนครราชสีมา เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มีวัตถุประสงค์เพื่อสังเคราะห์ประเด็นปัญหาความขัดแย้ง ประเมินผลโครงการภายใต้แนวพระราชดำริ และนำเสนอต้นแบบศูนย์การเรียนรู้ กำหนดกลุ่มตัวอย่างโดยไม่ใช้ความน่าจะเป็น ด้วยวิธีการเลือกแบบเจาะจง จำนวน 2 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มภาคประชาชน 660 คน และกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย 150 คน ใช้แบบสอบถามระดับความรุนแรงของปัญหา แบบประเมินโครงการ CIPP Model และแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง ซึ่งผ่านการตรวจสอบจากผู้เชี่ยวชาญเรียบร้อยแล้ว เก็บรวบรวมข้อมูลโดยการแจกแบบสอบถาม ประสานการจัดเวทีสาธารณะ การจัดแบ่งกลุ่มระดมความคิดเห็นและความต้องการ ร่วมกับการสังเกตและการบันทึกข้อมูล และวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถามด้วยสถิติพื้นฐาน ได้แก่ จำนวน และค่าร้อยละ ข้อมูลการประเมินผลโครงการ โดยการหาค่าตัวชี้วัดเป็นค่าเฉลี่ย และข้อมูลจากผลการประชุมและการจัดเวทีสาธารณะ โดยการวิเคราะห์เนื้อหาแบบจับประเด็นสำคัญ ผลการวิจัยพบว่า ปัญหาด้านการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนที่ส่วนใหญ่ยังให้ความสำคัญรุนแรงของปัญหาปานกลาง ซึ่งแตกต่างจากปัญหาด้านสุขภาพชุมชนและด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมีเพียงเล็กน้อย ผลการประเมินโครงการพบว่า พื้นที่ลุ่มน้ำลำเชียงไกรมีความสำเร็จด้านกระบวนการระดับดีมากที่สุด รองลงมาคือ พื้นที่ลุ่มน้ำลำตะคอง มีความสำเร็จด้านบริบทระดับดีมาก และพื้นที่ลุ่มน้ำลำมูล-ลำพระเพลิงมีความสำเร็จด้านบริบทระดับดีมาก และมีการดำเนินการเพื่อจัดตั้งเป็นศูนย์การเรียนรู้ต้นแบบร่วมทั้งสิ้น 12 โครงการ

คำสำคัญ : การพัฒนาศักยภาพชุมชน, ศูนย์การเรียนรู้ลุ่มน้ำ, ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, ระดับความสำเร็จของโครงการ CIPP Model

ABSTRACT

Developing community potential in managing natural resources and environmental conflicts in Nakhon Ratchasima Province was studied from a participatory action research perspective in this project. Its purpose was to synthesize conflict issues, evaluate the projects under the Royal Patronage of His Majesty the King and present a model learning center. Two non-probability, purposive sampling groups were identified, consisting of 660 participants and 150 stakeholders by using CIPP Model Project. The research instruments were an estimation scale problem severity questionnaire and a structured interview whose questions were checked by experts. Data were collected by coordinating local communities in the field, distributing questionnaires, and coordinating public forums. Groups were also organized to brainstorm opinions and needs that were presented to the meeting. Together with observation and recording, the questionnaire data were analyzed by using basic statistics, such as amount and percentage, project evaluation data by using the indicators as the mean and information from meetings and public forums for the content as the key points. The results showed that the problems of community economic development were at a moderate level, while community health and natural resources and environment was at a low level. The project found that Lam Chiang Krai watershed area process had the highest level, while Lam Ta Khong watershed area and Lam Mun-Lam-Phra Ploeng watershed areas had achieved their context at a very good level and had undertaken to establish a model learning center in 12 projects.

Keywords : Community potential development, Watershed learning center, Natural resources and environment, Level of success of the CIPP model project

บทนำ

องค์ประกอบสิ่งแวดล้อมของโลกตามการรับรู้ด้วยกายสัมผัสทั้งห้าแล้วอาจแบ่งสิ่งแวดล้อมออกเป็นสิ่งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิตเป็นสองส่วนใหญ่ ๆ ทั้งสองส่วนนี้ก็ไม่สามารถที่จะพิจารณาแยกส่วนออกจากกันโดด ๆ อย่างสิ้นเชิง เพราะทั้งมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงอยู่ในระบบโลกอย่างยากที่จะแยกออกจากกัน เมื่อสิ่งที่มีชีวิตตายลงก็จะเน่าเปื่อยย่อยสลายกลายเป็นแร่ธาตุต่าง ๆ ที่ไม่มีชีวิตอีกครั้ง และเมื่อพืชซึ่งเป็นผู้ผลิตเบื้องต้น (Primary producer) นำแร่ธาตุต่าง ๆ มาใช้ในการสังเคราะห์แสงสร้างอาหารในรูปแบบต่าง ๆ ของคาร์โบไฮเดรต (Carbohydrate) หรือแป้ง (Starch) โปรตีน (Protein) หรือในรูปของอะมิโนแอซิด (Amino acid) ไขมัน (Fat or lipid) วิตามิน (Vitamin) เกลือแร่ (Minerals) เช่น ธัญพืชชนิดต่าง ๆ ผัก และผลไม้สำหรับสัตว์และมนุษย์ซึ่งเป็นผู้บริโภค (Consumers) ลำดับต่อไป คือทุกสิ่งทุกอย่างที่อยู่รอบตัวทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต ทั้งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติและสิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้น ประกอบด้วยสิ่งที่เป็รูปร่างและนามธรรม มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันอย่างแนบแน่นและเป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตมนุษย์ (Khuwaranyu Thiangkamon, 2008, p. 2) การใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยปราศจากการจัดการดูแลอย่างเหมาะสม ก่อให้เกิดปัญหาความเสื่อมโทรมที่จะทวีความรุนแรงเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องอันเนื่องมาจากได้ถูกนำไปใช้ประโยชน์ ไม่ว่าจะเป็นทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การดำรงชีวิตความเป็นอยู่ โดยไม่มีกรอนุรักษ์ฟื้นฟู และคำนึงถึงผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมอย่างจริงจัง กอปรกับการบังคับใช้กฎหมายที่ไม่เข้มงวดและไม่มีประสิทธิภาพเพียงพอ ทำให้การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอยู่ในสภาวะขาดความสมดุล

และเสื่อมโทรม ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศและความหลากหลายทางชีวภาพที่อาจนำไปสู่ขั้นวิกฤต และเป็นไปอย่างไร้ระเบียบและขาดทิศทางที่เหมาะสม โดยมีผลสะท้อนที่ของประเทศที่ผ่านมา บางเรื่องประสบผลสำเร็จ และมีหลายเรื่องที่ไม่ประสบผลสำเร็จและล่าช้า ทำให้การแก้ปัญหาเป็นไปอย่างค่อยเป็นค่อยไปไม่ทันกับการสูญเสีย การเสื่อมโทรมและการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ดังเช่น ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นจากการสร้างองค์กรกลางหรือคนกลาง การใช้ฐานทรัพยากรธรรมชาติอย่างเป็นธรรม การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมบนพื้นฐาน Sustainable production and consumption การสร้างความพร้อมในการรับมือการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ มาตรฐานทางเศรษฐศาสตร์ ในการจัดการมลพิษ พลังงานกับสิ่งแวดล้อม ธรรมชาติสิ่งแวดล้อม สิ่งแวดล้อมศึกษา การพัฒนาบุคลากร ด้านการจัดการสิ่งแวดล้อม รวมไปถึงบทบาทของเอกชนกับการแก้ไขปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (Thailand Environment Institute, 2013, pp. 10-13)

โดยทั่วไปแล้ว มนุษย์เราย่อมมีความขัดแย้งกับผู้อื่นเสมอ รวมทั้งตัวเองบางครั้งก็มีความรู้สึกขัดแย้ง ในสิ่งที่ตนเองคิด หรือการกระทำที่ตัดสินใจกระทำไปแล้ว คน ครอบครัว กลุ่มบุคคล องค์กรทุกแห่งจะต้องยอมรับว่าความขัดแย้งมีอยู่จริง ต่างก็มีผลประโยชน์ที่ขัดแย้งกันและความเห็นที่แตกต่างกัน ซึ่งในการดำเนินชีวิตของคนทั่วไป ก็ย่อมต้องพบกับความขัดแย้งอยู่เสมอโดยไม่มีข้อยกเว้น ตั้งแต่ขัดแย้งระหว่างคนในครอบครัว ในชุมชน หรือในชนชั้น ดังนั้นจึงต้องพยายามไม่ให้เกิดความขัดแย้งในเบื้องต้นหรือในกรณีที่เกิดแล้วก็ต้องพยายามจำกัดเขตให้อยู่ในวงแคบ ไม่ให้ลุกลามใหญ่โต และท้ายที่สุดจะต้องพยายามทำให้ความขัดแย้งนั้นกลายเป็นคุณมากกว่าเป็นโทษ (Sanyawiwat, 2007, p. 108) สิ่งสำคัญที่ทำให้การจัดการความขัดแย้งไม่ได้ผล คือ การขาดแรงจูงใจที่ดี (Motivation) ดังนั้น องค์กรที่ต้องการให้การจัดการความขัดแย้งได้ผลดีจึงควรมีการลงทุนเพื่อการฝึกฝนสร้างการเรียนรู้ให้บุคลากร มีสมรรถนะต่อการจัดการความขัดแย้งแบบร่วมมือ เป็นจุดเน้นที่มีเป้าหมายเดียวกันภายใต้มิตรภาพที่ดีต่อกันและกัน “We are in this Together” and “We Swim or Sink Together” หัวใจสำคัญ คือ แนวทางปฏิบัติถูกกำหนด มาจากการบูรณาการความต้องการของทุกคนร่วมกันบนพื้นฐานของความจริงใจต่อกัน เพื่อมุ่งสู่การบรรลุเป้าหมายร่วมกัน (Leung & Tjosvold, 1998, p. 44) ซึ่งกระบวนการที่เกิดขึ้นเมื่อบุคคลหรือกลุ่มรับรู้ว่าบุคคลอื่นหรือกลุ่มอื่นได้ปฏิบัติ อย่างใดอย่างหนึ่ง จะส่งผลในทางลบหรือสร้างความไม่เท่าเทียมกันให้เกิดขึ้นต่อความต้องการหรือผลประโยชน์ของตน (Greenberg & Baron, 2003, p. 380) โดยที่สถานการณ์ใด ๆ ก็ตามที่ความไม่เท่าเทียมกันของเป้าหมาย ทัศนคติ และอารมณ์ หรือพฤติกรรม นำไปสู่ความไม่ลงรอยกัน หรือตรงกันข้ามกันระหว่าง 2 ฝ่ายขึ้นไป (Nelson & Quick, 1997, p. 350) กล่าวได้ว่าเป็นความขัดแย้งในบทบาทของมนุษย์ในองค์กรและใช้อธิบายถึงแบบแผนพฤติกรรม ของบุคคลภายใต้ตำแหน่งใดตำแหน่งหนึ่ง ซึ่งมีอิทธิพลทำให้แสดงพฤติกรรมนั้นออกมา ส่วนความขัดแย้งในบทบาท (Role conflict) จะเกิดขึ้นตามประสบการณ์ของแต่ละคนที่ประสบมา หรือเกิดจากการที่พฤติกรรมของบทบาท ตั้งแต่สองบทบาทขึ้นไปไม่สอดคล้องกัน และความขัดแย้งเกิดจากการที่ไม่สามารถแสดงบทบาทต่าง ๆ ได้พร้อมกัน ในเวลาเดียวกัน (Moorhead & Griffin, 2001, pp. 213-214)

วิธีการจัดการกับปัญหาความขัดแย้ง 3 วิธี คือ 1) การเอาชนะ การจัดการกับความขัดแย้งโดยที่ฝ่ายหนึ่ง มีชัยชนะกว่าอีกฝ่ายหนึ่ง นับว่าเป็นวิธีการที่ง่ายที่สุดและรวดเร็วที่สุด แต่เป็นวิธีที่ให้ผลน้อยที่สุดในการจัดการกับปัญหา 2) การประนีประนอม เป็นวิธีใช้กันมากที่สุด เป็นวิธีที่แต่ละฝ่ายลดความต้องการของตนเองลงเพื่อที่จะยุติความขัดแย้ง แม้ว่าแต่ละฝ่ายจะไม่ได้ผลตามที่ต้องการ 3) การบูรณาการ เป็นวิธีนำเอาแนวความคิดของทั้งสองฝ่ายมาผสมผสานกัน เป็นวิธีผสมความต้องการทั้งสองฝ่ายเข้าด้วยกัน วิธีนี้จะโดดเด่นที่สุดในการจัดการความขัดแย้ง (Follett, 1927, p. 169) ดังนั้น การให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์บทบาทการเปลี่ยนแปลงภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ด้วยการวิเคราะห์ทุนทางทางเศรษฐกิจ ทุนทางสังคม และทุนทางทรัพยากรธรรมชาติ ได้ให้ความสำคัญ

กับการเสริมสร้างความเข้มแข็งและการนำไปใช้ประโยชน์ พร้อมทั้งเสริมสร้างระบบโครงสร้าง กลไก กระบวนการบริหาร พัฒนาให้อยู่บนหลักธรรมาภิบาลและประชาธิปไตยจากการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในสังคม ด้วยการให้ความสนใจ เรื่องชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ทำให้เกิดความมั่นคงของประชาชน อันประกอบด้วยความสุขทางกาย ความสุขทางใจ ความสุขทางสังคม และความสุขทางปัญญาหรือจิตวิญญาณเพื่อให้เกิดความเข้มแข็งที่ยั่งยืน ประชาชนมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น มีการพัฒนาชุมชน สังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม จิตใจ และคุณธรรมความดีจะดีขึ้นตามไปด้วย (Ministry of Social Development and Human Security, 2011, p. 1)

กล่าวได้ว่าความขัดแย้งในประเด็นต่าง ๆ ของชุมชน โดยภาพรวมแล้วมาจากการแย่งชิงการใช้ประโยชน์ จากทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งในอดีตที่ผ่านมาจะเห็นได้ว่า ปัญหาด้านทรัพยากรธรรมชาติไม่ค่อยมี เพราะทรัพยากร ในประเทศไทยมีมากจนจัดเป็นทรัพยากรที่ใช้แล้วไม่หมดสิ้นหรือทดแทนใหม่ได้ แต่ในปัจจุบันปัญหาความขัดแย้ง ด้านทรัพยากรน้ำ ป่าไม้ และที่ดิน เหล่านี้เป็นปัญหาสำคัญของประเทศ ไม่ว่าจะเป็นความขัดแย้งระหว่าง หน่วยงาน-หน่วยงาน หน่วยงานรัฐ-เอกชน รวมทั้งหน่วยงานรัฐ-ประชาชน ดังนั้น การสร้างความเข้าใจในการจัดการท้องถิ่น ด้วยการสร้างความร่วมมืออันเกิดจากความเชื่อมั่นของคนในชุมชนโดยเรียนรู้สถานการณ์ปัญหาความขัดแย้ง ร่วมกันออกแบบวางแผนในระดับพื้นที่โดยใช้เวทีประชาคมอย่างต่อเนื่องเชื่อมโยงกับองค์กรท้องถิ่น หน่วยงาน ภาครัฐ ภาคเอกชน และประชาชน อันจะนำไปสู่การออกแบบการทำงานและนำมาใช้แก้ปัญหาเพื่อพัฒนา ศักยภาพแบบองค์รวมและสังคม ซึ่งผู้วิจัยได้ตระหนักถึงบทบาทสำคัญในการพัฒนาท้องถิ่น จำเป็นต้องศึกษา บทบาทการทำงานและศักยภาพขององค์กรชุมชนในการจัดการความขัดแย้ง โดยมุ่งเน้นการเสริมบทบาทของท้องถิ่น องค์กรในชุมชน และพัฒนาศักยภาพชุมชนที่สามารถนำไปใช้พัฒนาและส่งเสริมให้เกิดความสามัคคีร่วมกันพัฒนาท้องถิ่น ในแต่ละประเด็นปัญหาต่าง ๆ ตลอดจนการป้องกัน แก้ไขปัญหาความขัดแย้งด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ร่วมกันอย่างยั่งยืนและยาวนาน

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อสังเคราะห์ประเด็นปัญหาความขัดแย้งด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จังหวัดนครราชสีมา
2. เพื่อประเมินผลโครงการภายใต้แนวพระราชดำริด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จังหวัดนครราชสีมา
3. เพื่อจัดทำต้นแบบศูนย์การเรียนรู้สำหรับการจัดการปัญหาความขัดแย้งด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จังหวัดนครราชสีมา

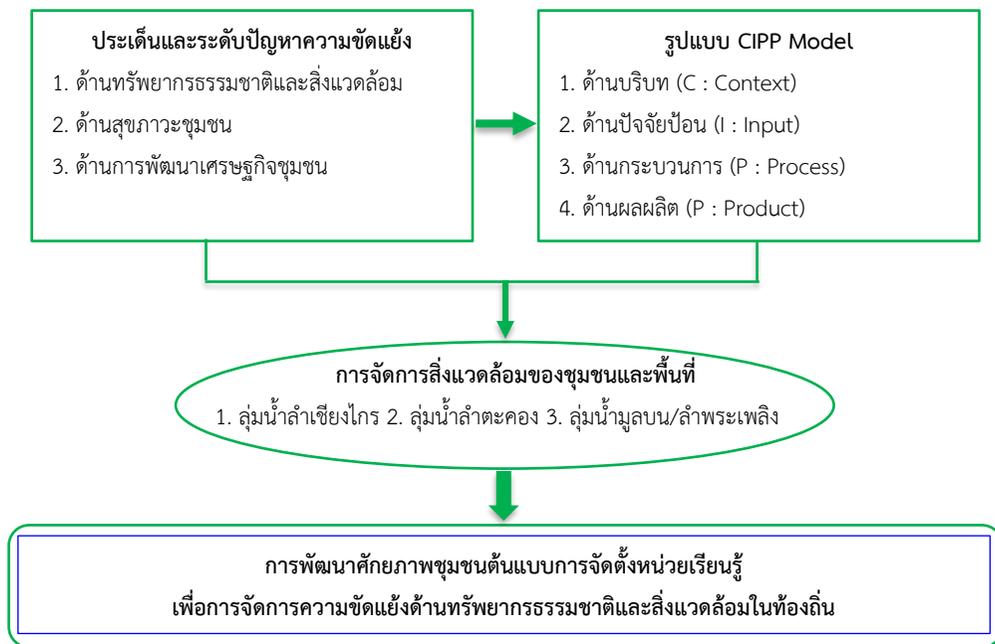
ประโยชน์การวิจัย

ประชาชนและชุมชนอย่างน้อยจำนวน 3 ชุมชน ได้มีส่วนร่วมแก้ปัญหาความขัดแย้งด้านการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และมีความเชื่อมั่นในการนำไปจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ที่สามารถดำเนินงาน ตามโครงการที่พัฒนาขึ้นที่เกิดประโยชน์แบบบูรณาการตามสภาพการณ์ทั้งในปัจจุบันและอนาคตได้อย่างแท้จริง

กรอบแนวคิดในการวิจัย

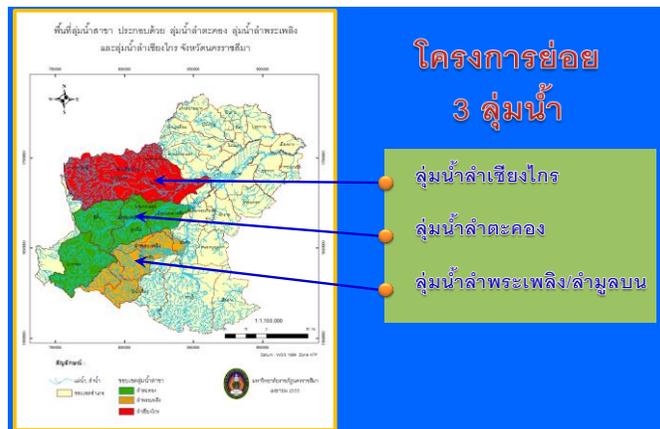
การศึกษาประเด็นและระดับปัญหาความขัดแย้ง จากกรณีวิเคราะห์แนวคิดด้านทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อม ที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรป่าไม้ ที่ดิน และน้ำ ซึ่งเป็นสิ่งที่อยู่รอบตัวเราทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต ทั้งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติและที่มนุษย์สร้างขึ้น ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม (Phalivong, 2013, p. 18)

โดยนำมาใช้ในการพัฒนาระบบการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้มีประสิทธิภาพ โปร่งใส และเป็นธรรมอย่างบูรณาการ (Office of Natural Resources and Environmental Policy and Planning, 2012, pp. 17-19) ซึ่งต้องเป็นวงจรที่มีความสัมพันธ์ดำเนินไปอย่างต่อเนื่องและเป็นส่วนหนึ่งของการจัดการองค์กร โดยใช้หลักทางด้านการจัดการธุรกิจเข้ามาประยุกต์ใช้แก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมโดยมุ่งเน้นที่การวางแผนและการดำเนินงานตามแผนที่วางไว้อย่างเป็นระบบ (Sukhothaithammathirat Open University, 2014, pp. 10-5) รวมไปถึงการวิเคราะห์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ตกเป็นจำเลยของการพัฒนาเพื่อหาประโยชน์ในการสร้างความมั่นคง มั่งคั่งทางเศรษฐกิจ โดยถลุงการใช้ทรัพยากรบนฐานคิดที่เชื่อว่าการจัดการทรัพยากรที่ควรกำหนดระบบกรรมสิทธิ์ เอกชนหรือส่วนบุคคลและระบบการออกกฎหมายบังคับโดยรัฐ ขณะที่ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ประกอบไปด้วย ภูเขา ดิน น้ำ ทะเล ป่า เป็นทรัพยากรส่วนรวมที่ทุกคนสามารถเข้าถึงและใช้ประโยชน์ได้ ดังนั้นในระบบกรรมสิทธิ์เอกชน การได้สิทธิ์ของคน ๆ หนึ่งเท่ากับกีดกันสิทธิ์ของบุคคลอื่นในสิทธิ์ที่พึงมีจึงนำไปสู่ความขัดแย้งในสังคม (Suanthong, 2017, pp. 99-100) และสุขภาวะทั้งทางกาย ทางจิต ทางสังคม และทางปัญญา เข้ามาบูรณาการเศรษฐกิจ จิตใจ สังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม สุขภาพ การศึกษา ประชาธิปไตย เชื้อโยงกัน เป็นการพัฒนาแบบบูรณาการการทำงานที่ไม่อาจแยกส่วนกันได้ (Wasi, 2011, pp. 3-5) และแนวคิดรูปแบบการประเมินแบบ CIPP Model ตามแนวคิดของ Stufflebeam and Shinkfield (2007, pp. 334-336) จำนวน 4 ด้าน ได้แก่ ด้านบริบท (Context : C) ด้านปัจจัยป้อน (Input : I) ด้านกระบวนการ (Process : P) และด้านผลผลิต (Product : P) ผู้วิจัยได้สังเคราะห์และนำมาใช้สำหรับการประเมินผลระดับความสำเร็จโครงการภายใต้แนวพระราชดำริที่เกี่ยวข้องกับการจัดการปัญหาความขัดแย้งด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมแบบสันติวิธี แสดงดังภาพที่ 1



ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

ขอบเขตด้านพื้นที่การวิจัย



ภาพที่ 2 ขอบเขตด้านพื้นที่การวิจัย

จากภาพที่ 2 เป็นการสร้างแผนที่แสดงแนวเขตลุ่มน้ำตามพระราชบัญญัติทรัพยากรน้ำ พ.ศ. 2561 ของสำนักงานทรัพยากรน้ำแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี (Government Gazette, 2018, online) ซึ่งผู้วิจัยได้ใช้โปรแกรมระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ (Geographic information system : GIS) สร้างขึ้นเพื่อกำหนดขอบเขตพื้นที่การวิจัยครั้งนี้

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้ ใช้รูปแบบการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory action research : PAR) ตามแนวคิดของชอบ เข้มกลัด และโกวิทช์ พวงงาม (Khemklad & Phuangsangam, 2004, p. 7) มีวิธีดำเนินการวิจัย ดังต่อไปนี้

ประชากร กลุ่มตัวอย่าง และกลุ่มผู้ให้ข้อมูล

ประชากรในการวิจัย คือ ประชาชน หน่วยงานภาครัฐ และหน่วยงานภาคเอกชน ในพื้นที่จังหวัดนครราชสีมา และตามขอบเขตพื้นที่ลุ่มน้ำสาขาทั้ง 3 แห่ง ซึ่งครอบคลุมพื้นที่ 32 อำเภอ ของจังหวัดนครราชสีมา โดยไม่ทราบจำนวนประชากรที่แน่นอน ดังนั้นจึงทำการเลือกหน่วยตัวอย่างโดยไม่ใช้ความน่าจะเป็น (Non-probability sampling) โดยแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม ประกอบด้วย กลุ่มภาคประชาชน ทำการเลือกกลุ่มตัวอย่างโดยบังเอิญ (Accidental sampling) จำนวน 660 คน และกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ซึ่งเป็นกลุ่มผู้ให้ข้อมูลทำการเลือกแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive sampling) ในพื้นที่ลุ่มน้ำ 3 แห่ง ซึ่งเป็นผู้ที่ได้รับผลกระทบจากการบริหารจัดการด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทั้งทางบกและทางลบนในชุมชนพื้นที่ รวมทั้งสิ้น 205 คน ได้แก่ 1) ตัวแทนผู้ประกอบการ จำนวน 30 คน 2) ตัวแทนหน่วยงานรัฐ จำนวน 25 คน และ 3) ตัวแทนประชาชน จำนวน 15 ชุมชน ๆ ละ 10 คน รวม 150 คน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ประกอบด้วย แบบสอบถามระดับความรุนแรงของปัญหา จำนวน 3 ด้าน ได้แก่ ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จำนวน 7 ข้อ ด้านสุขภาวะชุมชน จำนวน 7 ข้อ และด้านการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน จำนวน 6 ข้อ มีลักษณะเป็นแบบมาตราส่วนประมาณค่า 4 ระดับ คือ มาก ปานกลาง เล็กน้อย และ ไม่มี (Pongsawat, 2008, p. 121) แบบประเมินโครงการ CIPP Model (Stufflebeam, 1971, pp. 267-274) จำนวน 4 ด้าน ๆ ละ 5 ข้อ รวม 20 ข้อ ได้แก่ ด้านบริบท (Context) ด้านปัจจัยป้อน (Input) ด้านกระบวนการ (Process)

และด้านผลผลิต (Product) โดยแบ่งระดับคะแนนความสำเร็จของชุมชนออกเป็น 1 ถึง 5 คะแนน และแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structured interview) ที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นโดยนำแบบสอบถามและแบบประเมินโครงการมาจัดทำเป็นประเด็นหลัก จำนวน 3 ประเด็น ซึ่งเกี่ยวข้องกับการบังคับใช้กฎหมาย การมีส่วนร่วม และการให้ความช่วยเหลือทางกฎหมาย

การเก็บรวบรวมข้อมูล

ดำเนินการประสานชุมชนท้องถิ่นเพื่อขออนุญาตและลงพื้นที่ภาคสนามแจกแบบสอบถามให้กับกลุ่มตัวอย่าง และเก็บรวบรวมกลับคืนจนครบตามจำนวนที่กำหนดไว้ 660 ชุด จากนั้นประสานชุมชนเพื่อขอความร่วมมือเข้าร่วมการจัดเวทีสาธารณะ โดยมีการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับชุมชนด้วยการให้ข้อมูลเพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับการจัดการปัญหาความขัดแย้งด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมกับสมาชิกชุมชนซึ่งเป็นกลุ่มผู้ให้ข้อมูล โดยมีการจัดแบ่งกลุ่มระดมความคิดเห็นและความต้องการ จากนั้นนำเสนอต่อที่ประชุม ร่วมกับการสังเกตและการบันทึกข้อมูลเพื่อนำมากำหนดแผนการดำเนินงาน และกำหนดพื้นที่ต้นแบบศักยภาพชุมชน โดยมุ่งเน้นการจัดกิจกรรมตามแผนโดยการถ่ายทอดและประยุกต์สร้างแหล่งเรียนรู้ในชุมชน

การวิเคราะห์ข้อมูล

วิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถามด้วยสถิติพื้นฐาน ได้แก่ จำนวน และค่าร้อยละ ข้อมูลการประเมินผลโครงการ CIPP Model โดยการหาค่าตัวชี้วัดเป็นค่าเฉลี่ย (Average mean : \bar{X}) ตามวิธีของ Stufflebeam (1971, pp. 267-274) และแปลผลค่าเฉลี่ยตามเกณฑ์ของบุญชม ศรีสะอาด (Srisa-ard, 2013, p. 162) คือ ค่าเฉลี่ย 1.00-1.75 หมายถึง “ไม่ดี” 1.73-2.50 หมายถึง “ดีน้อย” 2.51-3.25 หมายถึง “ดีมาก” และ 3.26-4.00 หมายถึง “ดีมากที่สุด” และข้อมูลจากผลการประชุมและการจัดเวทีสาธารณะ โดยการวิเคราะห์เนื้อหาที่ได้จากการสังเกตและการบันทึกข้อมูลด้วยการจับประเด็นสำคัญตามประเด็นหลักด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเพื่อนำมากำหนดพื้นที่ต้นแบบพัฒนาศักยภาพชุมชน

ผลการวิจัย

ผลการสังเคราะห์ประเด็นปัญหาความขัดแย้งด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จังหวัดนครราชสีมาปรากฏดังต่อไปนี้

ตารางที่ 1 ระดับปัญหาพื้นฐานความขัดแย้งของจังหวัดนครราชสีมา

รายด้าน	ระดับความรุนแรงของปัญหา							
	มาก		ปานกลาง		เล็กน้อย		ไม่มี	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	60	9.09	134	20.30	279	42.27	187	28.33
ด้านสุขภาพชุมชน	67.00	10.15	162.00	24.55	238.00	36.06	193.00	29.24
ด้านการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน	171.00	25.91	245.00	37.12	158.00	23.94	86.00	13.03

จากตารางที่ 1 พบว่า ส่วนใหญ่ให้ระดับความรุนแรงของปัญหาด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอยู่ในระดับเล็กน้อย (ร้อยละ 42.27) ด้านสุขภาพชุมชนอยู่ในระดับเล็กน้อย (ร้อยละ 36.06) และด้านการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนอยู่ในระดับปานกลาง (ร้อยละ 37.12)

ประเด็นปัญหาที่ประชาชนได้รับผลกระทบด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จำแนกตามพื้นที่ได้ดังนี้

1. เขตพื้นที่ลุ่มน้ำมูลบน-ลำพระเพลิง มีประเด็นปัญหา 4 ประเด็น ได้แก่ 1) การมีเอกสารสิทธิ์ของที่ดิน โดยมีผู้รักษากฎหมายและเจ้าหน้าที่ผู้มีอำนาจในการออกเอกสารสิทธิ์ หรือประกาศควบคุม อาทิ เขตทหาร เขตป่าสงวน เขตอุทยานแห่งชาติ เขตทางสาธารณะ ซึ่งในการอ้างอิงแนวเขต ของแต่ละหน่วยงาน ต่างก็ใช้แผนที่ของตนเองเป็นหลักในการอ้างอิง ทำให้เกิดปัญหาแนวเขตที่ดินทับซ้อน เกิดปัญหาเอกสารสิทธิ์และที่ดินของชาวบ้านที่ทับซ้อนทับซ้อนกับเขตอนุรักษ์ด้วย 2) การประกาศเขตพื้นที่ทับซ้อน โดยปัจจุบันมีการประกาศเขตอุทยานแห่งชาติทับลานทับซ้อนพื้นที่ที่ประชาชนครอบครองอยู่เดิม ซึ่งสาเหตุส่วนใหญ่มาจากชาวบ้านในท้องถิ่นมีการซื้อขายโอนไปกันหลายทอด โดยชาวบ้านที่ซื้อต่อกันมาไม่ทราบว่ายู่ในเขตของอุทยาน เพราะส่วนใหญ่เป็นคนนอกพื้นที่เข้ามาทำมาหากิน และบ่อยครั้งก็จะถูกภาครัฐดำเนินคดี ข้อหาบุกรุกเขตป่า และปัญหาบางส่วนเกิดจากการที่ชาวบ้านไม่มีที่ทำกิน จึงเข้าไปบุกรุกที่ดินของอุทยาน แต่ก็มีจำนวนมากที่ชาวบ้านอยู่กันมาก่อนประกาศเป็นเขตอุทยาน ซึ่งสภาพพื้นที่ถูกขายโอนกันมาหลายมือส่วนใหญ่กลายเป็นไร่ สวน หรือที่อยู่อาศัย ไม่เหลือร่องรอยของสภาพป่า 3) การขยายพันธุ์ของประชากรกระต๊องจำนวนมากขึ้น โดยเฉพาะในบริเวณเขาแผงม้าทำให้กระต๊องออกหากินพืชไร่ของชาวบ้านเกิดผลกระทบในเชิงลบกับชุมชน และการลักลอบฆ่ากระต๊อง การบุกรุกทำลายป่าของชาวบ้านเพื่อปลูกพืชทางการเกษตรที่พื้กอาศัยและสถานที่พักผ่อนรีสอร์ต และ 4) การขาดแคลนน้ำของชุมชนในหน้าแล้ง ทั้งที่มีอ่างเก็บน้ำอยู่ ซึ่งปัญหาเกิดจากการประปาส่วนภูมิภาคทำการระบบประปาเข้าตัวอำเภอ ทำให้ชาวบ้านในท้องถิ่นมีน้ำไม่พอเพียงต่อการอุปโภคบริโภคและการอ้างกรรมสิทธิ์ในที่ดินทำกินซ้อนทับกับที่ดินเขตป่าสงวนของคนในพื้นที่

2. เขตพื้นที่ลุ่มน้ำลำตะคอง พบว่า น้ำที่ไหลลงมาจากผืนป่าดงพญาเย็น-เขาใหญ่ จะใสสะอาด เมื่อไหลผ่านเขตเมืองคุณภาพน้ำเริ่มมีปัญหา เพราะไหลผ่าน 15 ชุมชน ส่งผลให้คุณภาพเสื่อมโทรมมาก และช่วงที่ไหลผ่านชุมชนขนาดใหญ่ซึ่งเป็นที่ตั้งของโรงงานอุตสาหกรรมกว่า 200 แห่ง รวมทั้งร้านอาหารนับสิบแห่ง ตั้งอยู่สองฟากฝั่งลำน้ำ บางแห่งได้บุกรุกเส้นทางน้ำ สถานี่ราชการ และชุมชน มีการลักลอบปล่อยน้ำเสียลงสู่ลำตะคอง ส่งผลกระทบเชิงลบด้านปัญหาคุณภาพชีวิตชุมชน เศรษฐกิจและสังคม และสิ่งแวดล้อม ทำให้เกิดประเด็นปัญหาความขัดแย้งระหว่างประชาชนกับภาคเอกชน

3. เขตพื้นที่ลุ่มน้ำลำเชียงไกร พบประเด็นปัญหาเป็นพื้นที่ดินเค็ม เนื่องจากการทำเกลือสินเธาว์ในพื้นที่ส่งผลกระทบเชิงลบเกิดปัญหาการแพร่กระจายความเค็มออกนอกพื้นที่ การลักลอบปล่อยน้ำเค็มลงสู่พื้นที่เกษตรกรรม การรั่วซึมของน้ำเกลือผ่านคันทำนบโดยไม่ได้ตั้งใจของเกษตรกร และการลักลอบทำนาเกลือ ซึ่งไม่สามารถทำการเกษตรได้ ไม่สามารถหาข้อเท็จจริงได้ว่าการทำนาเกลือจะทำให้เกิดการแพร่กระจายดินเค็ม หรือหลุมยุบซึ่งเกิดจากการทรุดตัวของดิน ซึ่งเกิดประเด็นปัญหาความขัดแย้งระหว่างผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสีย สรุปคือ 1) ชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจากที่ดินทำกินไม่สามารถประกอบการทำนาได้ และน้ำเสียจากการทำนาเกลือไหลเข้าสู่ที่นาซึ่งสิ่งที่ชาวบ้านต้องการจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ (1) แก้ไขปัญหาที่ดินทำกิน ให้ที่ดินกลับมาปลูกข้าวได้ (2) ให้อำนาจหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทางงบประมาณฟื้นฟูดินเค็ม และอาชีพของชาวบ้าน (3) ให้เขียนแผนพัฒนาแก้ไขดินเค็มในแผนพัฒนาระดับอำเภอ จังหวัด (4) โรงงานผลิตเกลือสินเธาว์ควรทำตามกฎระเบียบ 25 ข้อ และ (5) ให้หน่วยงานลงมาตรวจสอบและใช้กฎหมายอย่างแท้จริง 3) ผู้ประกอบการที่ผลิตเกลือสินเธาว์ในพื้นที่ได้รับปัญหาที่เกิดจากการขาดน้ำ โดยต้องการให้มีการศึกษาปัญหาในพื้นที่ว่าทำไมชาวบ้านทำนาไม่ได้ สภาพพื้นที่ไม่มีการใช้ประโยชน์มานานแล้ว การทิ้งถิ่นฐานของชาวบ้านทำให้เกิดสภาพดินเสื่อมโทรม และอุตสาหกรรมเข้าตรวจสอบโรงงานผลิตเกลือทุกเดือน 4) องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เสนอว่า 1) ให้โรงงานปฏิบัติตามกฎระเบียบให้ครบถ้วน

2) จัดทำโครงการฟื้นฟูดินเค็ม 3) ขอความร่วมมือทุกหน่วยงานและผู้ประกอบการ และ 4) จัดหางบประมาณ ทำทางน้ำชลประทานในพื้นที่ และ 5) องค์การภาครัฐ มีความต้องการให้ 1) ทุกหน่วยงานร่วมมือกัน 2) จัดทำข้อมูล วิเคราะห์สภาพดิน 3) หาอาชีพเสริมในพื้นที่ในแต่ละสภาพบริบทชุมชน 4) จัดระบบบริหารในรูปแบบสหกรณ์ และ 5) ให้ทางหน่วยงานในพื้นที่จัดงบประมาณศึกษาและแก้ปัญหาแบบบูรณาการ (ไม่ให้ต่างคนต่างแก้)

ความขัดแย้งด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีประเด็นสาเหตุมาจาก 1) ความแตกต่างกัน ในการรับรู้ ข้อมูลหรือข้อเท็จจริงทำให้เข้าใจไปคนละด้าน อันเป็นสาเหตุทำให้การตัดสินใจและพฤติกรรมต่าง ๆ แตกต่างกันไปด้วย 2) เป้าหมายหรือสิ่งที่ต้องการของคนในองค์กรแตกต่างกันออกไปทำให้คนเหล่านั้นเลือกวิธีปฏิบัติ ที่แตกต่างกัน ยังผลให้เกิดความขัดแย้งในที่สุด 3) ค่านิยมของคนในองค์กรแตกต่างกัน ซึ่งความแตกต่างของค่านิยม จะทำให้วิถีแห่งความคิด ความเชื่อ และการปฏิบัติแตกต่างกันออกไปหรือยากที่จะทำให้เกิดความกลมกลืนกัน อันจะนำไปสู่ความขัดแย้งในที่สุด 4) โครงสร้างขององค์กรเป็นเหตุนำไปสู่ความขัดแย้ง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง โครงสร้างแบบระบบราชการทั้งนี้เพราะการจัดโครงสร้างขององค์กรอาจจะไปขัดกับความรู้สึกหรือพฤติกรรมของคน บางพวกบางกลุ่มได้เช่น ในกรณีลำดับขั้นบังคับบัญชา อาจไปบั่นทอนความอิสระในความคิด ริเริ่มของคนหรือการแบ่งงานกันทำ ทำให้คนต้องจำเจอยู่ในงานที่มีขอบเขตจำกัดและนำไปสู่การสร้างความเป็นเจ้าของในองค์กร หรือกรณีการเน้นความลับ ในทางราชการทำให้เกิดความต่างในข้อเท็จจริงระหว่างสมาชิก การเน้นกฎระเบียบทำให้สมาชิกรู้สึกอึดอัด ไร้อิสรภาพ เป็นต้น 5) การเปลี่ยนแปลงไม่ว่าจะเป็นการเปลี่ยนแปลงที่ตัวบุคคล โครงสร้างหรือเป้าหมายขององค์กรจะนำไปสู่ความขัดแย้ง ทั้งนี้เพราะการเปลี่ยนแปลงย่อมกระทบต่อการยอมรับ และ ผลประโยชน์ของคนในองค์กร และ 6) พฤติกรรมส่วนบุคคล มีผลทำให้เกิดความขัดแย้งในองค์กรทั้งนี้เพราะพฤติกรรมของบุคคลจะนำไปสู่สัมพันธภาพในองค์กร ดังนั้นถ้าพฤติกรรม ของคนไม่แตกต่างกันมากนักโอกาสเกิดความขัดแย้งก็น้อยลง

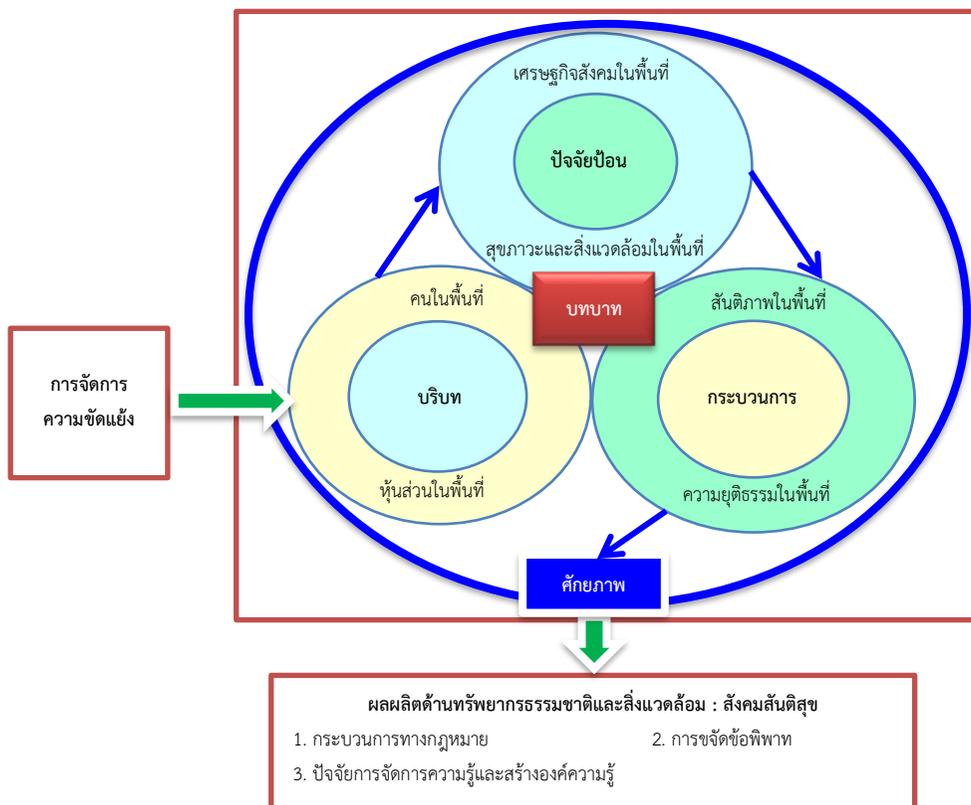
ปัญหาด้านกฎหมายสิ่งแวดล้อมมี 3 ประเด็น ประกอบด้วย ประเด็นที่ 1 ปัญหาการบังคับใช้กฎหมาย ของเจ้าหน้าที่รัฐในการคุ้มครองสิทธิด้านสิ่งแวดล้อมของประชาชน ได้แก่ 1) การตีความเชิงปฏิเสธในการบังคับใช้กฎหมาย 2) การละเลย ล่าช้าในการปฏิบัติหน้าที่ตามกฎหมาย และ 3) การขาดความรู้ความเชี่ยวชาญและขาดมาตรฐาน ในการจัดการกับปัญหามลพิษและสิ่งแวดล้อม ประเด็นที่ 2 ปัญหาการมีส่วนร่วมของประชาชน ชุมชน องค์กรปกครอง ส่วนท้องถิ่นด้านสิ่งแวดล้อม ได้แก่ 1) ขาดกฎหมาย กลไกที่กำหนดหลักเกณฑ์ วิธีการการรับฟังความคิดเห็นที่ชัดเจน ตามเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญและกฎหมายที่เกี่ยวข้อง คือ (1) การรับฟังความคิดเห็นของประชาชน ชุมชน (2) การรับฟัง ความคิดเห็นขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (3) การนำผลของการรับฟังความคิดเห็นสาธารณะพิจารณาประกอบการตัดสินใจของหน่วยงานรัฐ และ 2) การใช้ความรุนแรงของรัฐในการจำกัดเสรีภาพการชุมนุม และการมีส่วนร่วม ของประชาชน คือการมีส่วนร่วมของประชาชน โดยการใช้เสรีภาพการชุมนุม และประเด็นที่ 3 ปัญหาอุปสรรค ในการให้ความช่วยเหลือทางกฎหมาย ในศาลยุติธรรมและศาลปกครอง ได้แก่ 1) ปัญหาอุปสรรคในการเข้าถึง กระบวนการยุติธรรม คือ ขาดมาตรการให้ความช่วยเหลือ เยียวยาความเสียหายเบื้องต้น ค่าใช้จ่ายสำหรับการดำเนินคดี และผู้เสียหายขาดความรู้ความเข้าใจในการใช้สิทธิตามกฎหมาย 2) ปัญหาอุปสรรคในการดำเนินคดี คือ ข้อจำกัด-อุปสรรค ในการเข้าถึงและรวบรวมพยานหลักฐาน และการสืบพยานในศาลและหน้าที่นำสืบ หรือภาระการพิสูจน์ และ 3) การเยียวยา ผู้เสียหายในคดีทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

การประเมินผลโครงการภายใต้แนวพระราชดำริด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จังหวัดนครราชสีมา แสดงผลการวิจัยดังต่อไปนี้

ตารางที่ 2 การประเมินผลโครงการภายใต้แนวพระราชดำริด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
จังหวัดนครราชสีมา

ด้าน	ระดับความสำเร็จของพื้นที่					
	ลำมูลบน-ลำพระเพลิง		ลำตะคอง		ลำเชียงไกร	
	\bar{X}	แปลผล	\bar{X}	แปลผล	\bar{X}	แปลผล
1. ด้านบริบท	2.96	ดีมาก	3.24	ดีมาก	3.08	ดีมาก
2. ด้านปัจจัยป้อน	2.80	ดีมาก	3.04	ดีมาก	2.96	ดีมาก
3. ด้านกระบวนการ	2.88	ดีมาก	2.96	ดีมาก	3.40	ดีมากที่สุด
4. ด้านผลผลิต	2.76	ดีมาก	3.08	ดีมาก	3.04	ดีมาก
รวมเฉลี่ย	2.85	ดีมาก	3.08	ดีมาก	3.12	ดีมาก

จากตารางที่ 2 พบว่า พื้นที่ลุ่มน้ำลำเชียงไกรมีความสำเร็จด้านกระบวนการระดับดีมากที่สุด ($\bar{X}=3.40$) รองลงมาคือ พื้นที่ลุ่มน้ำลำตะคองมีความสำเร็จด้านบริบทระดับดีมาก ($\bar{X}=3.24$) และพื้นที่ลุ่มน้ำลำมูล-ลำพระเพลิงมีความสำเร็จด้านบริบทระดับดีมาก ($\bar{X}=2.96$)



ภาพที่ 3 กรอบการจัดการความขัดแย้งด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่น

จากภาพที่ 3 เป็นการนำเสนอบทบาทของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งหมดในท้องถิ่นพื้นที่ โดยเริ่มต้นจากการศึกษาบริบทของคนซึ่งหมายถึงประชาชนในพื้นที่และหุนส่วนก็คือผู้มีส่วนได้ส่วนเสียและมีความเกี่ยวข้องกับการจัดการ

และการใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ ด้วยการนำปัจจัยทางด้านสุขภาพ สิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจและสังคมในพื้นที่ มาใช้ประกอบการดำเนินการกิจกรรมตามกระบวนการอย่างสันติภาพและมีความยุติธรรม แบบบูรณาการทุกภาคส่วนดังเช่นการจัดกิจกรรมอาสาสมัครบัณฑิตอาสา ซึ่งเป็นนักศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏ นครราชสีมาในการลงพื้นที่ช่วยเหลือชุมชนในการมีส่วนร่วมกับชุมชนสร้างรั้วไฟฟ้าป้องกันกระต๊องที่ประสบความสำเร็จ อย่างมีศักยภาพ ส่งผลให้เกิดเป็นผลผลิตการจัดการความขัดแย้งด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ด้วยความสันติสุขได้อย่างแท้จริง



ภาพที่ 4 ตัวอย่างกิจกรรมสร้างรั้วไฟฟ้าป้องกันกระต๊อง

ที่มา : ถ่ายภาพเมื่อวันที่ 26 ตุลาคม 2561 ณ บ้านคลองทราย ตำบลวังน้ำเขียว อำเภอวังน้ำเขียว จังหวัดนครราชสีมา

ผลการนำเสนอต้นแบบศูนย์การเรียนรู้สำหรับการจัดการปัญหาความขัดแย้งด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จังหวัดนครราชสีมา ปรากฏดังต่อไปนี้

ตารางที่ 3 พื้นที่ต้นแบบการจัดตั้งหน่วยการเรียนรู้สังคมสันติสุข จังหวัดนครราชสีมา

ต้นแบบ	โครงการสังคมสันติสุข	พื้นที่/ชุมชน
ศูนย์การเรียนรู้ ลุ่มน้ำลำพระเพลิง -ลำมูลบน	1. โครงการปลูกต้นไม้และปรับภูมิทัศน์เพื่อการอนุรักษ์ฟื้นฟูสภาพป่าไม้ และทรัพยากรธรรมชาติ 2. โครงการหน่วยนิทรรศสิ่งแวดล้อมชุมชน 3. ศูนย์ส่งเสริมการเรียนรู้มรดกทางวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมที่ราบสูงโคราช 4. ศูนย์การเรียนรู้การจัดการพื้นที่น้ำท่วมเขื่อนห้วยหินลาด 5. โครงการแผนที่ทำมือและฐานข้อมูลการวางแผน พัฒนาและเรียนรู้เชิงพื้นที่แบบมีส่วนร่วม 6. โครงการคืนสัตว์ เพิ่มป่า สู่เขาแผงม้าเพื่อความยั่งยืน 7. โครงการฟื้นฟูดินเค็มโดยการมีส่วนร่วมทุกภาคส่วน	บ้านตลิ่งชัน ตำบลจระเข้หิน อำเภอครบุรี ตำบลหินลาด อำเภอห้วยแถลง บ้านไทยสามัคคี ตำบลไทยสามัคคี อำเภอวังน้ำเขียว บ้านคลองทราย ตำบลวังน้ำเขียว อำเภอวังน้ำเขียว บ้านทองหลาง ตำบลพังเทียม อำเภอพระทองคำ
ศูนย์การเรียนรู้ ลุ่มน้ำลำตะคอง	1. โครงการวิจัยผลกระทบด้านสุขภาพและสิ่งแวดล้อมต่อชุมชน 2. ศูนย์การเรียนรู้พื้นที่พระบนิเวศตามแนวพระราชดำริ 3. โครงการหน่วยนิทรรศสิ่งแวดล้อม	บ้านหนองบัวศาลา ตำบลหนองบัวศาลา อำเภอเมือง บ้านโป่งประทุน เทศบาลเมืองปากช่อง อำเภอปากช่อง
ศูนย์การเรียนรู้ ลุ่มน้ำลำเชียงไกร	1. โครงการปลูกป่า 2. โครงการหน่วยนิทรรศสิ่งแวดล้อมชุมชนพื้นที่ดินเค็ม	บ้านสระจระเข้ ตำบลสระจระเข้ อำเภอด่านขุนทด บ้านนารายณ์ ตำบลสำโรง อำเภอโนนไทย

จากตารางที่ 3 พบว่า มีการดำเนินการเพื่อจัดตั้งเป็นศูนย์การเรียนรู้ต้นแบบรวมทั้งสิ้น 12 โครงการ แบ่งเป็น ศูนย์การเรียนรู้ลุ่มน้ำลำพระเพลิง-ลำมูลบน จำนวน 7 โครงการ ศูนย์การเรียนรู้ลุ่มน้ำลำตะคอง จำนวน 3 โครงการ และศูนย์การเรียนรู้ลุ่มน้ำลำเชียงไกร จำนวน 2 โครงการ

อภิปรายผล

ปัญหาความขัดแย้งด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมและด้านสุขภาวะชุมชนอยู่ในระดับเล็กน้อย ขณะที่ด้านการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนอยู่ในระดับความรุนแรงปานกลางสูงสุด ซึ่งประเด็นปัญหาที่ประชาชนได้รับผลกระทบจะเกี่ยวข้องกับกรณีเอกสารสิทธิ์ของที่ดิน การทับซ้อนของพื้นที่การครอบครองของประชาชนกับประกาศเขตอุทยานแห่งชาติทับลานในปัจจุบัน การขยายพันธุ์ของประชากรกระทิงที่มีจำนวนมากขึ้น การขาดแคลนน้ำของชุมชนคุณภาพน้ำเสื่อมโทรมมาก พื้นที่ดินเค็ม การลักลอบปล่อยน้ำเค็มลงสู่พื้นที่เกษตรกรรม การรั่วซึมของน้ำเกลือผ่านคันทำนบ โดยไม่ได้ตั้งใจของเกษตรกร และการลักลอบทำนาเกลือ ส่งผลให้สามารถทำการเกษตรได้ ซึ่งมีสาเหตุมาจากการรับรู้ข้อมูลหรือข้อเท็จจริงที่แตกต่างกัน ทำให้เข้าใจไปคนละด้าน เป้าหมายหรือสิ่งที่ต้องการของคนในองค์กรแตกต่างกัน ทำให้คนเหล่านั้นเลือกวิธีปฏิบัติที่ต่างกัน ค่านิยมของคนในองค์กรแตกต่างกัน ทำให้วิถีแห่งความคิด ความเชื่อ และการปฏิบัติแตกต่างกันและยากที่จะทำให้เกิดความกลมกลืนกัน การจัดโครงสร้างแบบระบบราชการขององค์กรไปขัดแย้งกับความรู้สึกรหรือพฤติกรรมของคนบางพวกบางกลุ่ม การเปลี่ยนแปลงที่ตัวบุคคล ส่งผลกระทบต่อการยอมรับและรับผลประโยชน์ของคนในองค์กร อย่างไรก็ตามอาจกล่าวได้ว่า การมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนแบบองค์รวม โดยเน้นจุดยืนในการแก้ปัญหาโดยไม่คำนึงถึงความขัดแย้ง เป็นสิ่งที่จะสามารถตอบสนองความต้องการบนความแตกต่างอันหลากหลายได้ดียิ่งขึ้นที่สุด ซึ่งอดิศร ศักดิ์สูง และคณะ (Saksung et al., 2018, p. i) ได้เสนอแนวทางการขับเคลื่อนนโยบายการควบคุมการบริโภคยาสูบภายใต้โครงการ “3 ล้าน 3 ปี เลิกบุหรี่ทั่วไทย เทิดไท้องค์ราชัน” กรณีจังหวัดสงขลา โดยเน้นการสั่งการเชิงนโยบายเป็นลำดับขั้นและการรับเอานโยบายไปปฏิบัติอย่างเข้มแข็งขององค์กรในพื้นที่ จึงส่งผลให้การดำเนินงานมีประสิทธิภาพ ในขณะที่จังหวัดสตูลเน้นการเชื่อมร้อยกระบวนการขององค์กรภาคีเครือข่ายระดับล่าง โดยเฉพาะการดำเนินงานร่วมกับองค์กรอื่นที่หนุนเสริมให้การขับเคลื่อนนโยบายสุขภาพในพื้นที่เกิดประสิทธิผลอย่างแท้จริง

สำหรับด้านกฎหมาย พบปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการตีความเชิงปฏิเสธ การละเลย ความล่าช้า ขาดความรู้ ความเชี่ยวชาญและขาดมาตรฐานในการจัดการและการบังคับใช้กฎหมายของเจ้าหน้าที่รัฐในการคุ้มครองสิทธิ ด้านสิ่งแวดล้อมของประชาชน โดยประชาชนขาดซึ่งกฎหมาย กลไกที่กำหนดหลักเกณฑ์ วิธีการการรับฟังความคิดเห็นที่ชัดเจน ตามเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญและกฎหมาย รวมไปถึงการใช้ความรุนแรงของรัฐในการจำกัดเสรีภาพ การชุมนุม และการมีส่วนร่วมของประชาชน คือการมีส่วนร่วมของประชาชน โดยการใช้เสรีภาพการชุมนุม และอุปสรรค การให้ความช่วยเหลือทางกฎหมาย ในศาลยุติธรรมและศาลปกครองที่เกี่ยวข้องกับการขาดมาตรการให้ความช่วยเหลือเยียวยาความเสียหายเบื้องต้น ค่าใช้จ่ายสำหรับการดำเนินคดี ส่งผลให้ขาดการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรม รวมไปถึงผู้เสียหายขาดความรู้ความเข้าใจในการใช้สิทธิตามกฎหมาย การดำเนินคดี ทำให้มีข้อจำกัดและอุปสรรคในการเข้าถึงและรวบรวมพยานหลักฐาน การสืบพยานในศาลและหน้าที่นำสืบ ภาระการพิสูจน์ และการเยียวยาผู้เสียหายในคดีทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ดังนั้นการมีมาตรการสนับสนุนหน่วยงานยุติธรรมลงพื้นที่ให้ข้อมูลความรู้ ด้านกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยประชาชนเข้ามามีบทบาทและมีส่วนร่วมด้วยการจัดกิจกรรม การจัดการความรู้ การอบรม ศึกษาดูงานร่วมกัน จะทำให้เกิดความสัมพันธ์อันดีระหว่างผู้บังคับใช้กฎหมายกับประชาชนได้ และนำไปสู่ความเข้าใจตรงกันพร้อมกับความเสมอภาคต่อทุกภาคส่วนได้อย่างแท้จริงต่อไป ดังเช่นงานวิจัยของพศิน โยธาจันทร์ (Yothachan, 2019, pp. 357-358) ศึกษามาตรการทางกฎหมายเพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมของโรงงานอุตสาหกรรมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พบว่าปัญหาที่เกี่ยวข้องคือ การไม่มีกฎหมายบัญญัติไว้โดยเฉพาะ จึงจำเป็นต้องมีกฎหมายเฉพาะที่ออกมากำหนดรายละเอียดและหลักเกณฑ์ในการแก้ไขปัญหา

เพื่อให้เกิดความชัดเจน โดยมีข้อเสนอแนะว่าควรศึกษาผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมและสุขภาพของประชาชน ซึ่งอาศัยอยู่บริเวณโดยรอบเพื่อหามาตรการป้องกันและแก้ไขปัญหาที่จะเกิดขึ้น ควรจัดให้มีการรับฟังความคิดเห็น และจัดตั้งศูนย์รับเรื่องร้องทุกข์จากชุมชนโดยรอบ ทำการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารถึงอันตรายที่เกิดขึ้น ร่วมกันแก้ไขปัญหา ให้เป็นไปอย่างมีระบบ มีประสิทธิภาพ และเกิดประสิทธิผลสูงสุด และอิพิพันธ์ สินทรโก (Sinthonko, 2017, p. 7) ได้ทำการศึกษารวบรวมข้อมูลด้านสิ่งแวดล้อมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น กรณีศึกษานิคมอุตสาหกรรมเกตเวย์ซีดี จังหวัดฉะเชิงเทรา พบว่าแนวทางการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม ได้แก่ 1) ระบุจุดเสี่ยงและพื้นที่ที่ก่อปัญหา 2) จับกลุ่มเฝ้าระวังในโรงงานที่เป็นกลุ่มเสี่ยง 3) หาความร่วมมือกับชุมชนในพื้นที่ โดยกลไกสำคัญประการหนึ่งที่ต้องให้ความสำคัญ และพยายามขับเคลื่อนเพื่อให้เกิดรูปธรรมในการปฏิบัติ คือการจัดตั้งชมรมรักษาสีสิ่งแวดล้อม เพื่อจะเป็นเครือข่ายในการเฝ้าระวัง เมื่อเกิดปัญหาจะมีการแจ้งไปที่นายกซึ่งเป็นประธานชุมชนหรือกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ชุมชนต่าง ๆ ซึ่งเป็นคณะกรรมการที่คอยดูแลในแต่ละพื้นที่ โดยมีองค์การบริหารส่วนตำบลเป็นแกนนำหลัก

การประเมินผลโครงการภายใต้แนวพระราชดำริด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จังหวัดนครราชสีมา พบว่า พื้นที่ลุ่มน้ำลำเชียงไกรมีความสำเร็จด้านกระบวนการระดับดีมากที่สุด รองลงมาคือ พื้นที่ลุ่มน้ำลำตะคองมีความสำเร็จด้านบริหารระดับดีมาก และพื้นที่ลุ่มน้ำลำมูล-ลำพระเพลิงมีความสำเร็จด้านบริหารระดับดีมาก ซึ่งสามารถนำมาพัฒนาเป็นต้นแบบพื้นที่ที่มีศักยภาพในการจัดตั้งหน่วยการเรียนรู้สังคมสันติสุข จังหวัดนครราชสีมา รวมทั้งสิ้น 12 โครงการ แบ่งเป็นศูนย์การเรียนรู้ลุ่มน้ำลำพระเพลิง-ลำมูลบน 7 โครงการ ศูนย์การเรียนรู้ลุ่มน้ำลำตะคอง 3 โครงการ และศูนย์การเรียนรู้ลุ่มน้ำลำเชียงไกร 2 โครงการ ซึ่งเป็นไปในทิศทางเดียวกันกับการวิจัยของณิกานต์ บัวอินทร์, ภมรรัตน์ สุธรรม และสมคิด รัตนพันธ์ (Bua-in, Sutham, & Rattanpun, 2016, p. 194) ที่ได้ทำการศึกษารวบรวมศักยภาพชุมชนด้วยแผนแม่บทชุมชนบ้านชาวดตำบลเสียด อำเภอนาหวาง จังหวัดสุราษฎร์ธานี พบว่า การพัฒนาศักยภาพชุมชนด้วยแผนแม่บทชุมชนเกิดจากการที่ประชากรในชุมชนได้มีการเชื่อมโยงวิธีคิดทำให้เกิดกระบวนการที่คนใหม่ในการแก้ไขปัญหา โดยต้องยึดหลักให้สามารถพึ่งพาตนเองได้ ในอดีตชุมชนไม่มีการร่วมมือกันและออกแบบโครงการพัฒนาแต่หลังจากการลงพื้นที่ได้มีการนำเสนอเพื่อกำหนดแนวทางร่วมกัน เพื่อแก้ปัญหาชุมชน ซึ่งปัจจุบันได้มีการรวมกลุ่มกันเพื่อสร้างระบบเศรษฐกิจของชุมชนอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขและมีการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่อย่างจำกัดให้เกิดประโยชน์สูงสุด และรู้จักทดแทนทรัพยากรที่สูญเสียไปทำให้มีการเสนอโครงการเพื่อแก้ปัญหาหรือร่วมกันโดยคนในชุมชนได้นำเสนอโครงการเพื่อแก้ปัญหา แนวทางการสร้างและค้นหาศักยภาพชุมชนมีการติดตามและประเมินผลการทำงานจำนวน 20 โครงการ ได้แก่ ด้านเศรษฐกิจ 5 โครงการ ด้านสังคมและวัฒนธรรม 7 โครงการ ด้านการเมืองการปกครอง 5 โครงการ และด้านสิ่งแวดล้อม 3 โครงการ

ข้อเสนอแนะ

ข้อค้นพบที่ได้เกี่ยวกับปัญหาด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในงานวิจัยครั้งนี้มีเพียงเล็กน้อย แต่พบว่า มีปัญหาด้านการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนรุนแรงอยู่ในระดับปานกลาง ดังนั้น ในการศึกษาครั้งต่อไป ควรมีการศึกษารวบรวมข้อมูลด้านดังกล่าวในพื้นที่ เพื่อให้เกิดการเข้าไปมีส่วนร่วมในการช่วยเหลือและส่งเสริมให้ชุมชนได้เกิดการพัฒนาอาชีพความเป็นอยู่ของสมาชิกในชุมชนด้วยการยึดหลักการพัฒนาแบบบูรณาการองค์รวมเป็นแนวทางสำคัญ อันจะนำไปสู่การเพิ่มรายได้และยกระดับฐานะประชาชนในชุมชนพื้นที่ ซึ่งจะช่วยให้สามารถช่วยลดระดับความรุนแรงของปัญหาลงได้

เอกสารอ้างอิง

- Bua-in, N., Sutham, P., & Rattanpun, S. (2016). The Development of Potential Community by the Community Master Plan of Ban Chay Wat, Sawiat Subdistrict, The Chang District, Surat Thani Province. *Suratthani Rajabhat Journal*, 3(2), 193-212. (In Thai)
- Follett, M. P. (1927). *Dynamic administration*. New York : Harper & Brothers.
- Government Gazette. (2018). *Water Resources Master Management Plan 20 years, B. E. 2561-2580*. Retrieved September 2, 2019, from https://wr.pwa.co.th/data/_uploaded/file/Law/MasterPlan20years_2561to2580.pdf (In Thai)
- Greenberg, J., & Baron, R. A. (2003). *Behavior in Organizations: Understanding and Managing the Human Side of Work* (8th ed.). NJ : Prentice Hall.
- Khemklad, C., & Phuangngam, K. (2004). *Applied Participatory Action Research*. Bangkok : Sama-Thom. (In Thai)
- Khuwaranyu Thiangkamon, N. (2008). *Kan-Borihan-Chatkan-Singwaetlom-Lae-Sapphayakonhammachat Yang-Yang-Yuen*. Retrieved October 1, 2015, from <http://ebook.msu.ac.th/ebook/pdf/060717045536.pdf> (In Thai)
- Leung, K., & Tjosvold, D. (1998). *Conflict Management in the Asia Pacific: Assumptions and Approaches in Diverse Cultures*. Singapore : John Wiley & Sons.
- Ministry of Social Development and Human Security. (2011). *Strategy of the Ministry of Social Development and Human Security B. E. 2559-2559*. Bangkok : Office of the Permanent Secretary, Ministry of Social Development and Human Security.
- Moorhead, G., & Griffin, R. W. (2001). *Organizational Behavior, Managing people and Organization* (5th ed.). U.S.A. : Houghton Mifflin Company.
- Nelson, D. L., & Quick, J. C. (1997). *Organizational Behavior : Foundations, Realities, and Changes*. St. Paul, MN : West.
- Office of Natural Resources and Environmental Policy and Planning. (2012). *Environmental Quality Management Plan 2012-2016*. Bangkok : Rong-Phim-Dokbia. (In Thai)
- Pengsawat, W. (2008). *Research methodology*. Bangkok : Suwiriyasan. (In Thai)
- Phalivong, S. (2013). *People's Participation of Dust Problem Management in Vientiane Municipality Area*. Thesis, Master of Arts Program in Man and Environment Management, Changmai University, Chang Mai. (In Thai)
- Saksung, A., Sittichok, T., Natee, W., Lapi-e, A., Pawajitranontra, S., O-satam, A., & Tumsuwan, P. (2018). *Project Evaluation of the "3 Million People, 3 Years for Stop smoking Therdthai King" Policy : A case study of Songkhla and Satun Province*. Report Report. Thai Health Promotion Foundation (Thai Health), Tobacco Control Research and Knowledge Management Center (TRC), Bangkok. (In Thai)

- Sanyawiwat, S. (2007). *Sociological Theory Basic content and guidelines for utilization*. Bangkok : Chulalongkorn University Press. (In Thai)
- Sinthonko, A. (2017). *Solving Environmental Problems of Local Administrative Organizations : A Case Study of Gateway City Industrial Estate Chachoengsao province*. Community Research Report. Research and Development Office King Prajadhipok's Insititute, Bangkok. (In Thai)
- Srisa-ard, B. (2013). *Preliminary research* (9th ed.). Bangkok : Suwiryisan. (In Thai)
- Stufflebeam, D. L., & Shinkfield, A. J. (2007). *Evaluation Theory, Models, & Application*. San Francisco : John Wilwy.
- Suanthong, P. (2017). Concepts and Theories to Study Natural Research and Environment Management : On the View of Political Economic. *Journal of Political Economy*, 5(2), 95-118. (In Thai)
- Sukhothaimathirath Open University. (2014). *Project Analysis and Plans Units 9-15*. Bangkok : Sukhothaimathirath Open University. (In Thai)
- Thailand Environment Institute. (2013). *Sammana-Wichakan-20-Pi-TEI-Kap-Thotsawat-Khangna*. Nonthaburi : Ma-Ta-Kan-Phim. (In Thai)
- Wasi, P. (2011). Community health system development : Community wellness is the foundation of all wellness. In *the 1st forum for community health system development* (pp. 3-8). Bangkok : P.A. Living. (In Thai)
- Yothachan, P. (2019). Legal Measures to Promote Industrial Factory's Participation in Natural Resources and environment Conservation. *Journal of Research and Development Institute, Rajabhat Maha Sarakham University*, 6(2), 357-380. (In Thai)

ผู้เขียนบทความ

รองศาสตราจารย์ ดร. ณภัทร น้อยน้ำใส

รองศาสตราจารย์ ประจำสาขาวิชาการจัดการสิ่งแวดล้อม

คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี

มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา

เลขที่ 340 ถนนสุรนารายณ์ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง

จังหวัดนครราชสีมา 30000

E-mail : napat@hotmail.com